

Гордієнко О.А. Ознайомлення студентів з основами історії вітчизняної риторики як засіб моделювання образу сучасного педагога // Науково-дослідна робота майбутніх педагогів з проблем культури української мови та методики її викладання в закладах освіти (Матеріали II студентсько-викладацького науково-методичного семінару, 30 березня 2010 року). – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 23 – 27.

Одним із шляхів духовного відродження українського народу може стати вивчення історії вітчизняної риторики та творче переосмислення тих ідей, що спонукають до ґрунтовних змін у системі освіти й виховання, зокрема у формуванні образу сучасного педагога – креативної риторичної особистості, здатної до постійного самонавчання і самовдосконалення. Така особистість вчиться звертатися до духовних джерел нашого народу, його національного духовного спадку. Знання про видатних ораторів минулого надають можливість педагогу віднайти багато корисного для своєї праці та відкривають нові шляхи у піднесенні свого професійного рівня. Звертаючись до історичних основ слов'янської риторики, ми повертаємось до своїх духовних цінностей, адже подальший розвиток вітчизняної культури неможливий без знань про минуле.

Найдавніші фольклорні твори свідчать про те, що давньоруські князі виступали з промовами перед дружинниками, іноземними послами, власним народом. Існувало й судове красномовство, яке давало змогу навіть пересічній людині в ході судового зібрання звинувачувати або захищатися від звинувачень. Усяка ж промова в ті часи називалася *словом*. У риторичі Київської Русі виділяють два піджанри: *дидактичний* (повчальний) і *панегіричний* (урочистий). Тут, як і всюди в середньовічному християнському світі, переважало релігійне красномовство [1: 35].

Першим великим християнським проповідником України-Русі був митрополит Іларіон (р.н. невід. – 1054). Талант Іларіона виявився у проповіді, названій "Слово о законі і благодаті", у якій автор виступив поборником політичної та культурної самостійності держави. "Слово" містить похвалу князеві Володимирі Великому, яку Іларіон виголосив у роковини смерті князя. Шанує промовець і Ярослава Мудрого, який продовжив справу батька. Закінчує похвалу патріотична молитва. Виховним ідеалом для українців Іларіон вважав підготовку молодого покоління до захисту рідної землі. За приклад він ставив князів Ігоря і Святослава, які мужньо обороняли державу. Вихованню молоді на героїчних традиціях ритор надавав загальнодержавного значення. Про оригінальність поглядів Іларіона свідчить пропагування активної позиції особистості в суспільстві. У творі виявились освіченість та ерудованість Іларіона, ораторський і письменницький талант. Автор демонструє національну свідомість у своїй любові до Батьківщини, гордість, що він син української землі. Говорячи про Володимира, наголошує: "Не в невідомій землі панував, а в українській, про яку чують на всіх кінцях світу" [2: 59 – 60].

Митрополит Іларіон відомий також як співавтор Статуту Ярослава (*статути* – пам'ятки книжного законодавства Київської Русі, в яких розглядалися питання, що належали до компетенції церковного суду). Тут наголошувалося на необхідності пильного догляду за немовлятами та покарання за грубе ставлення до матері. Це перші відомі письмово зафіксовані питання, що стосуються дошкільного дитинства. Тому деякі історики вказують на Іларіона як засновника вітчизняної дошкільної педагогіки.

Риторичні звертання до молодшого покоління знаходимо в "Повчанні Володимира Мономаха дітям" (1096). Як свідчить мовний стиль "Повчання", цей риторичний жанр виявився дуже плідним для того, щоб виявити любов до Вітчизни, стурбованість за її майбутнє – дітей.

Зразком ораторського мистецтва можна вважати вступне слово до "Повчання": "Сидячи на санях [готуючись до смерті (Г.О.)], помислив я в душі своїй і похвалив Бога, що допровадив він мене, грішного, до цих днів. Хай діти мої чи інший хтось, слухаючи грамоту цю, не посміються, але кому з дітей моїх любо, хай прийме її в серце своє і стане не лінитися, а трудитися" [3: 10-11].

Ідеї "Повчання Володимира Мономаха дітям" не втратили актуальності й донині. Ось декілька порад: "Старих шануйте, як батька, а молодих, як братів", "У домі своєму не лінуйтеся, але за всім доглядайте", "Остерігайтеся брехні і пияцтва, бо в ньому душа помирає і тіло", "Куди не підете, де не спинитесь, напійте, нагодуйте хоч одного кого-небудь; найбільше ж шануйте гостя", "Хворого навісіть... і людини не проминіть, не привітавши, добре слово скажіть їй", "А якщо вмієте щось, то не забувайте того доброго, а чого не вмієте, то того навчайтеся", "Страх перед Богом вважайте вищим за все" [3: 10 – 11].

Як бачимо, моральні настанови Володимира Мономаха відзначаються ясністю, стислістю, глибоким філософським сенсом. Ось ще один зразок риторично побудованого тексту: "Але ж, кінець кінцем, страх перед Богом вважайте вищим за все. Якщо будете забувати все [що я написав тут], то частіше перечитуйте; і мені не соромно буде [за вас], і вам буде добре" [3: 10 – 11].

Блискучим оратором, творцем величально-похвальних промов був Кирило Туровський (бл. 1130-1134 – 1182). Він є автором численних повчань, послань, молитов, володів ораторським і політичним талантом, за що в народі був прозваний Златоустом. Цінність становить його "Слово в новий тиждень після Пасхи", яке автор побудував за суворими законами красномовства. Митець відомий також як учитель риторики: радив бути уважним до слова, старанно відшуковуючи потрібне для найточнішого висловлювання думки [4: 103].

У 1701 році в результаті реорганізації Київського братського колегіуму утворилася Києво-Могилянська академія – перший вищий навчальний заклад України, який мав статус європейського і тривалий час був єдиним вогнищем просвіти й культури не тільки в Україні, але й у Росії, значною мірою в

Білорусії та південних слов'янських країнах. Риторичку спудеї вивчали упродовж восьми років: читався курс світської риторички на ідейній основі античності, студенти створювали ораторські промови, були бажаними учасниками багатьох урочистих та церковних подій. Водночас церковного красномовства навчали лише бажаючих, бо студенти риторички вважались світськими людьми [5: 64].

Неоціненний внесок у вітчизняну риторичку зробив видатний церковний, політичний і громадський діяч, учений, педагог, письменник Феофан (Слеазар) Прокопович (1677-1681 – 1736). Риторичка Феофана Прокоповича складається з 10 книг, у яких висвітлено основні питання риторичного курсу, що читався ним у Києво-Могилянській академії. Тут найповніше сформований слов'янський риторичний ідеал. Мету і завдання риторички він убачав у тому, щоб навчити, як за допомогою мистецтва слова дати відповіді на важливі запитання і переконати, що ці відповіді є правильними. У своєму курсі риторички Прокопович розвинув теорію риторичного ідеалу, сформованого ще Цицероном і Квінтіліаном, описуючи достоїнства оратора: уміло розпочати виклад; бути наполегливим у навчанні; бути дотепним у розважанні, сильним і багатослівним у зворушенні; добирати стиль згідно з вимогами справи і часу. Актуальною залишається думка Феофана Прокоповича про національну користь красномовства, адже воно спрямоване на захист інтересів країни, її авторитету, увічнення її історії, заохочення молоді до подвигів. Усі його рекомендації й риторичні поради спрямовувалися на досягнення ефективності промов [4: 105 – 106].

У XVIII столітті великий просвітител, філософ, поет, перший народний учитель та ритор Григорій Савич Сковорода (1722-1794) виступає з палким словом щодо ідей народності та природовідповідності у вихованні та освіті. У своїх поетичних та філософських творах, поемах, байках, які є зразком красномовства, він дає поради щодо виховання.

Цікаві міркування висловлює Г. С. Сковорода у філософській притчі "Благодарний Єродій". У вступі автор пояснює, що Єродій подібний до журавля. Цей птах освятився в богословських згадуваннях за свою вдячність та людинолюбство. Журавлі годують і носять на собі своїх батьків. У притчі мавпа розмовляє з пташеням Єродієм. Зі слів Єродія дізнаємося, що він із радістю годує своїх старих немічних батьків, а також носить їх на собі. Адже саме батьки виховали його, бо є два головні батьківські обов'язки – це благо породити і благо навчити. Природу автор називає всенародною і справжньою вчителькою. Далі Сковорода розмірковує так: "Народженого на добро неважко навчити на добро, хоч навчити, хоч привчити, хоч відучити. Від природи, яко матері, легесенько досягає і наука собою. Це є всенародна і справжня вчителька, і єдина". І далі: "Всяка справа спіє, якщо вона вказує дорогу. Не заважай тільки їй, а коли можеш, відвертай перешкоди і буцім шлях для неї розчищай: дійсно сама вона чисто і вдало все виконає. Клубок сам собою покотиться з гори: убери лише камінь перешкоди, що йому заважає. Не вчи його котитись, а тільки допомагай...Вчитель і лікар – не

вчитель і лікар, а лише служник природи, єдиної і справжньої і лікарки, і вчительки" [б: 162-163].

Погляди Г. С. Сковороди не втратили своєї актуальності і в наш час: він один із перших засновників гуманістичної та демократичної педагогіки, його настанови відповідають усім сучасним вимогам педагогічної риторики. Крім того, багато з його висловлювань набули справжнього афористичного звучання.

Отже, вивчення та врахування в сучасній науці і практиці поглядів та досвіду великих ораторів минулого надає поштовх для наукових пошуків у створенні новітніх систем формування особистості сучасного педагога, його саморозвитку та самореалізації. Це цілком відповідає сучасному положенню про розкриття потенційних можливостей особистості сучасного студента, про формування його риторичної компетенції як невід'ємного компонента педагогічної та загальної комунікативної компетенції.

Список використаних джерел і літератури

1. Абрамович С. Д. та ін. Риторика загальна і судова: Навчальний посібник / С. Д. Абрамович, В. В. Молдован, М. Ю. Чикарьова. – К.: Хрінком Інтер, 2002. – 16 с.
2. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 424 с.
3. З літопису за Лаврентіївським списком, Т. 1, вид. Археографічної комісії; Повчання Володимира Мономаха дітям // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / За ред. С. А. Литвинова. – К.: Освіта, 1961. – С. 10 – 11.
4. Голуб. Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: Навчально-методичний посібник. – Черкаси: Брама-Україна, 2008. – 232 с.
5. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. – 2-е вид., перер. і доп.– К.: Вища школа, 1981.– 36 с.
6. Сковорода Г. С. Вдячний Єродій // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / За ред. З. Н. Борисової. – К.: Вища школа, 2004 – С. 160 – 168.